

NYELVMŰVELÉS

A költő és a szavak^{*}

Azt, hogy a költők mennyire becsülik a szavakat, hogy mennyire látják a szavak fontosságát, hatalmát, Kányádi Sándor erdélyi költő így fejezte ki „Noé bárkája felé” című versében, Zsögödi Nagy Imre egyik festményére utalva:

Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.
A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.
Semmi sem fölösleges.

Zuhoghat akár negyvenezer nap
és negyvenezer éjjel, ha egy
buboréknyi lelkiismeret-
furdalás sem követi a bárkát.

^{*} Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk adásában.

Mert lepad majd a víz.
És fölszárad majd a sár.

És akkor majd a megőrzött,
a meglévő szóból újra-
teremthetjük magát
az első búzaszemet
ha már igével élnünk
tovább nem lehet.

Tehát minden egyes szót – a tájszavakat is – össze kell gyűjteni, mert bármily veszedelem után a megőrzött szavakból újratemthetjük a való világot.

Csodálkozhatunk-e ilyenformán azon, hogy – tudomásom szerint – Kányádi ezt a versét 1973-ban Szabó T. Attilának, Erdély nagy nyelvtudósának akkor már évek óta gyűjtött, majd több millió szót bemutató „Erdélyi magyar szótörténeti tár” című hatalmas szógyűjteményének a hatására írta. Egyébként akkoriban magam is láthattam a „begyűjtött” szavakat és szótári feldolgozásukat. Kolozsvárt jártamkor ugyanis Szabó T. Attila meghívott a lakásukba, és bevitt abba a kis, zsúfolásig megtelt szobába, ahol a jövőendő szótár céduláit tartalmazó dobozok sorakoztak. Megmutatta, hogy készül ez a csodálatos alkotás.

Szabó T. Attila maga így nyilatkozott a szótár tartalmáról: „Úgy érzem – ennek is szántam –, hogy ebben a szótárban valósággal kavarog, forr a nyelv, előttünk vajúdik, születik; előttünk pörölnek, patvarkodnak, nyájaskodnak, enyelegnek, pajzánkodnak, szeretnek, szeretkeznek, gyűlölködnek az emberek. Szavakban...” (Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek. 5. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1981. 564.)

Ennek az új típusú szótárnak – amely a XVI. század közepétől a XIX. század végéig terjedő időből mutatja be a korabeli gazdag erdélyi magyar nyelvet – eddig (egyenként 1000 és 1300 lap közötti terjedelemben) 12 kötete látott napvilágot. Úgy tudom, még a két utolsó kötetét szerkesztik.

Hogy legalább némi ízelítőt adjak belőle, idézek a szótárban található főleg olyan szókapcsolatokból, szólásokból, amelyek az értelmező szótárból nem ismeretesek. Először a *szív* főnév adataiból lássunk néhányat: *ablakot nyit a szívén*: 1673-ból, az idézet: „ha lehetőség volna benne, én szívemen ablakot mernék nyitni az Kegyelmedhez való igaz atyafiságomra nézve” (Bánfi Dénes levele Teleki Mihályhoz); – *szívéből örvend*: 1790-ből, az idézet: „minden esztendőben ... elmulhatatlanul lett legalább egy gyermeke; kettő is, mikor ikreket ... szült. Melyen a' férje egy elsőbben szívéből örvendett” (egy levélből); – aztán: *szívén hordoz, szívvel-szándékkal; szívet adhat* 'bátorítást adhat' jelentésben; *szívet vesz* 'felbátorodik' értelemben; *megsebhedt szívvel; azt beszéli a szájával, ami a szívén van*.

Továbbá a *háza* szónak itt megvan az eredetibb 'valakinek a maga háza, otthona' jelentése, pl. 1657-ből: „Janka Miklós ala mene az Utszán hazaia fele”. Megvan a szintén korábbi 'valakinek a (szülő)városa' értelme, pl. 1582-ből: „...az varosnak Mint hazamnak hywsegele akarok lenny”.

A példákat szinte a végtelenségig sorolhatnám. Forgassuk hát e szótárt tanulságul, okulásul!

SZATHMÁRI ISTVÁN